

9. Юлбарсова, Х. А. (2021). Реализация эффективного процесса формирования и развития коммуникативной компетентности у будущего учителя. *East European Scientific Journal*, 4(3(67)), 36–40.

10. Юлбарсова, Х. А. (2021). Принцип гуманизма как фактор формирования коммуникативной компетентности будущих педагогов. *Наука сегодня: вызовы и решения [Текст] : материалы меж.*, 61.

11. Юлбарсова Х. А. Коммуникативная компетентность как необходимая составляющая личности будущего учителя-бакалавра. *Актуальные научные исследования в современном мире.* 2017. 12-3. 84–88.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-277-7-272>

CARRYING OUT CLUSTERING IN INCREASING THE EFFICIENCY OF THE ECONOMY

IQTISODIYETNI SAMARODORLIGINI OSHIRISHDA KLASTERLANI AXAMIYATI

Yuldasheva G. A.

*Teacher at the Department
of Accounting and Economic Analysis
Fergana State University
Fergana, Uzbekistan*

Yuldasheva G. A.

*«Buxgalteriya xisobi va
iqtisodiy taxlil» kafedrası, o'qituvchi
Farg'ona Davlat Universiteti
Farg'ona, O'zbekiston*

Bozor munosabatlari sharoitida mamlakatning agrar tarmog'ida olib borilayotgan iqtisodiy islohatlar qishloq xo'jaligida mulkiy munosabatlarning tubdan o'zgarishini, xususan mulkning ustuvorlik asosida rivojlanib borishini, tadbirkorlikning mulkiy huquqlari davlat himoyasiga olinishini ta'min etdi. Qishloq xo'jaligida fermer va dehqon xo'jaliklarining rivojlanib borishi, ularning faoliyat yuritishi uchun yaratilgan keng tashkiliy-iqtisodiy, huquqiy hamda moliyaviy imkoniyatlar, qishloq ho'jaligi yer maydonlarining fermer xo'jaliklariga uzoq muddatlarga ijaraga berilganligi, dehqon xo'jaliklariga esa, umrbod merosga qoldirish huquqi bilan yer maydonlari birlashtirib berilishi mahsulot yetishtirib beruvchi dehqonni qishloq xo'jaligi yer maydonlarining haqiqiy egasiga aylantirdi. O'zbekistonda don yetishtirish va uni qayta ishlash Respublika iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim omili bo'lib hisoblanadi. Qishloq

xo'jaligini, xususan, uning asosiy bo'g'ini bo'lgan g'allachilikni yangi texnologiyalar va mezonlar asosida rivojlantirish mamlakat milliy iqtisodiyotini isloh qilish va chuqurlashtirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Mustaqillik yillarida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida g'allachilik yakka hokimligiga tubdan bahram berildi. G'allachilik sohasidan samarali foydalanish g'alla hosildorligini oshirish va g'allani qayta ishlash hisobiga to'ldirildi. Natijada don yetishtirish va uni qayta ishlab tayyor mahsulot ishlab chiqarish hududiy jihatdan yaqinlashdi. Respublikaning sanoati rivojlangan mamlakatlarning xom ashyo bazasi bo'lishidan voz kechishi, g'allachilik sohasining yuqori hosildorlik va samaradorligini ta'minlovchi g'allani qayta ishlash sanoati korxonalarini ahamiyatini yanada oshiradi. Bunday tarkibiy o'zgarishlar g'allani qayta ishlash korxonalarini hududlar bo'yicha optimal joylashtirishda, xarajatlardan tejabtergab foydalanishda, pirovard natijada, ularni ish samaradorligini oshirishda namoyon bo'ladi. Mustaqillik yillarida g'allachilikda xo'jalik tarzining tarkibi yanada mustahkamlanib bordi. Dastlabki yillarda monopol, jamoa mulkiga asoslangan shirkat xo'jaliklari va paychilikka asoslangan qishloq xo'jaligi korxonalari o'rniga xususiy mulkka tayangan optimallashtirilgan fermer xo'jaliklari barpo etilgan bo'lsa, bugunga kelib g'allani yetishtirish va chuqur ishlov berishga qaratilgan va xususiy mulkga asoslangan klaster va g'allachilik kooperativlari rivojlanmoqda. Natijada yer egasini topdi. Unumdorligi past va faqat g'alla yetishtirishga qaratilgan fermer xo'jaliklarining o'rniga tashkil etilayotgan g'allachilik klasterlari va qishloq xo'jaligi kooperativlari soha iqtisodiyotini mustahkamlashning yagona va to'g'ri yo'li ekanligi o'z tasdig'ini topmoqda. Qayd etilishicha, mamlakatda agrar sohani isloh qilish, unga bozor mexanizmlari va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish borasida izchil choratadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, klaster usuli yo'lga qo'yildi, ekin turlari zamon talabidan kelib chiqib o'zgartirildi. Natijada hosildorlik ham, daromad ham oshmoqda. Respublikada yetishtirilayotgan 80 turdan ortiq qishloq xo'jaligi mahsulotlari 66 ta mamlakatga eksport qilinmoqda. Paxta va g'alla bo'yicha davlat rejasini bekor qilish, ekinlarni majburiy joylashtirish tartibidan 2023 yilgacha bosqichma-bosqich voz kechish bo'yicha joriy va kelgusi yilda rejalashtirilmokda. Mamlakatimizda bo'lib o'tgan xalqaro tadbirlarda xam qishloq xo'jaligi sohasi ko'plab marotaba muhokamalar o'tkazildi. O'zbekistonda klaster tizimi yildan yilga kengroq joriy qilinib kelmokda. Klaster yondashuvining nazariy masalalari bir qator mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan ko'rib chiqilgan, shuning uchun bugungi kunda biz klasterni aniqlashga va ularning tasnifiga, ko'lami, yo'nalishi va boshqalar bo'yicha farq qiladigan yondashuvlarni

ajratib olishimiz mumkin. Umuman olganda, “klaster” bu muayyan funksiyalarning bajarilishini ta’minlash uchun yaxlitlikni tashkil etuvchi alohida elementlarning ma’lum bir birikmasi hisoblanadi. Ushbu elementlarning kombinatsiyasi alohida ravishda har bir elementga qaraganda samaraliroq ishlaydi. Maqolada o’rganilayotgan tadqiqotning bir yo’nalishi mazkur klaster korxonalarini xarajatlarining boshqaruv xisobini tashkil etishning muammolari o’rganilgan. Tadqiqot bilan bog’liq adabiyotlarni o’rganish Iqtisodiy klasterlar tomonidan biznesni tashkil etishning boshqa shakllariga nisbatan muhim afzalliklari ko’p sonli turli mualliflar tomonidan qayd etilgan. Iqtisodiy fikrning ushbu sohasi rivojlanishining asoschilaridan biri A. Marshall hisoblanadi. Xususan, uning “Iqtisodiy fanlar tamoyillari” asarini ta’kidlash mumkin, uning doirasida u Buyuk Britaniyaning sanoat sohasini o’rgangan. Shuni ta’kidlash kerakki, ushbu ish doirasida A. Marshall “mahalliyashtirilgan ishlab chiqarish” yoki “sanoat zonalarini” ni ta’riflash uchun biron-bir aniq atamalarini kiritmagan. Biroq, ularning xususiyatlarini tavsiflash uchun bu holda biz korxonalar o’rtasida yuqori darajada mehnat taqsimoti mavjud bo’lgan klasterlar haqida gapiramiz. Marshall aslida multiplikativ va sinergetik effektlarni “tarqatib yuboradigan” ishlab chiqaruvchi kuchlarni tashkil etishning yangi shakli sifatida klasterlarni tashkil etishning tashkiliy va iqtisodiy shartlarini aniqladi. Ushbu muallif o’z asarlarida barqaror faoliyati ma’lum bir hududda ko’p sonli bir-biriga o’xshash kichik biznesning konsentratsiyasiga asoslangan iqtisodiy tuzilmalarni ta’kidlab o’tgan. U biznesni rivojlantirishda muhim rol o’ynaydigan “atrof-muhitga ta’sir” deb hisoblaydi. “Atrof-muhit effekti” yoki “tashqi iqtisodiyotlar”, Marshall rejalashtirilmagan foyda, shuningdek biznesni olib borishda qo’shimcha mahsulotlar deb atadi. Uning ishida ta’kidlanganidek, yangi iqtisodiy samara berishga ham, umumiy iqtisodiy makonda integratsiyalashgan biznes tuzilmalarini yaratishga qaratilgan g’oyalarni amalga oshirishning yuqori samaradorligiga ham e’tibor qaratilib, xo’jalik yurituvchi subyektlarning ixtisoslashishi va birlashishi natijasida vujudga keladi. Ushbu talqin asosida korxonalar klasteri ularning jug’rofiy yoki sanoat konsentratsiyasi bo’lib, asbob-uskunalar, xom ashyo, materiallar yetkazib beruvchilar bilan o’zaro munosabatlar, tor ixtisoslashgan ishchilar guruhlarining shakllanishi natijasida «tashqi iqtisodiyot» ta’sirini ta’minlaydi. Adabiyotlarni o’rganish natijasida aniqlangan muammolar, o’rganilmagan muammolar va o’rganilmagan bo’shliqlar tavsifi: Mutaxassislar fikriga ko’ra, bugun dunyodagi ko’pgina yetakchi davlatlar iqtisodiyotining qariyb 50 foizi klaster usuliga o’tgan. Masalan, Yevropa Ittifoqida 2 mingdan ziyod klasterlar mavjud bo’lib, ularda ishchi kuchining

38 foizi qamrab olingan. Daniya, Finlandiya, Norvegiya, Shvetsiya sanoatida to'liq klaster usuli tatbiq qilingan. AQSHda esa mamlakatdagi mavjud korxonalarining yarmidan ko'pi shu tizimda ishlab, ular tomonidan tayyorlanayotgan tovarlar YAIMning 60 foizini tashkil qiladi. Qo'shimcha qilish kerakki, bu davlatlarda fermer xo'jaliklari aksariyat holda klaster tizimiga ixtiyoriylik asosida, ilm va ishlab chiqarishni shior qilgan holda birlashadi. Bunda fermerlar tayyor mahsulot ishlab chiqilguncha bo'lgan jarayonda turli vazifalarni bajaradilar. Iqtisodiyotni erkinlashtirish sharoitida xo'jalik subyektlari faoliyatini, uning tamoyillariga mos holda tashkil etish zamon talabi bo'lib, bu jarayon iqtisodiyotning hamma sohalarida amalga oshishi zarur. Ayniqsa, Don mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash klasterlari korxonalarida boshqaruv hisobini takomillashtirishga qaratilgan hisob siyosatini shakllantirish va takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish davlatimizda olib borilayotgan iqtisodiy siyosatning ustivor yo'nalishlariga ijobiy ta'sir etadi. Ushbu tavsiyalar don mahsulotlari yetishtirish va qayta ishlash klasterlari korxonalarida amaliyotga joriy qilinsa, hisob siyosati takomillashsa albatta, boshqaruv hisobi elementlari o'z aksini topib harajatlari va daromadlarni aniqlash tartibi sezilarli osonlashadi. Buning bilan boshqaruv hisobi faoliyatini yo'lga qo'yilishi, uning ilmiy va amaliy natijalarini hayotga tadbiiq qilish va shu orqali O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish jarayonlarini ta'min etish va aholini turmush sharoitini yaxshilash masalalari o'z yechimini topadi. Vazirlar Mahkamasining "Boshqoli don yetishtirishda klaster tizimini bosqichma- bosqich joriy etish orqali yuqori hosildorlikni ta'minlashga doir qo'shimcha chora- tadbirlar to'g'risida" gi qarorida sohada katta o'zgarishlar qilish maqsadida bir qator vazifalar ishlab chiqildi. YA'ni, keyingi yillarda mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri bo'lgan qishloq xo'jaligini jadal rivojlantirishga qaratilgan izchil islohotlar amalga oshirildi. Xususan, qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning klaster usuli yo'lga qo'yildi, klasterlarga ajratilgan qishloq xo'jaligi maydonlarining hajmi ekin turlari bo'yicha paxta-to'qimachilikda 62 foizni, chorvachilikda 8 foizni, mevasabzavotchilikda 7,5 foizni tashkil etmoqda. Shuningdek, zamonaviy resurs tejaydigan texnologiyalarning joriy etilishi qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari tomonidan yer, suv va moddiy-texnik resurslardan samarali foydalanish, yetishtirilgan xom ashyoni qayta ishlagan holda tayyor mahsulot ko'rinishida iste'molchiga yetkazib berish imkonini bermoqda. Natijada joriy yilda boshqoli don yetishtirishda gektaridan o'rtacha 60 sentnerdan hosil olinib, yalpi ishlab chiqarish hajmi 7 mln tonnadan ortiqni tashkil etdi hamda davlatga 3 mln 552 ming tonna don topshirilib, bu

ko'rsatkich o'tgan yilga nisbatan 140 foizga oshdi. Shu bilan birga, qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashda samarali bozor mexanizmlarining mavjud emasligi tarmoqning raqobatbardoshligini oshirish imkonini bermayapti. Aniqlangan muammolar va bo'shliqlar asosida tadqiqot maqsadini va vazifalarini aniqlash: Xulosa qilib klasterning mazmun mohiyatidan kelib chiqib unga quyidagicha ta'rif berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi deb hisoblaymiz: klaster bitta geografik hududda joylashgan va ma'lum bir aniq vazifani yechishga qaratilgan mustaqil iqtisodiy subyektlar guruhi bo'lib, xo'jalik yuritishda bir-biri bilan uzviy aloqadagi mehnat jarayonlarini birlashtirishga qaratilgan munosabatlar majmuasi yoki korxonalarining va ijtimoiy guruhlarning birgalikdagi mulklari bilan harakat qilish shaklidir. Iqtisodiyotda klaster (clusterr) – bir-birini almashtirish yetarlicha chegaralangan ma'lum yo'nalishdagi ishlab chiqarish yoki xizmatlar sohasidir. Iqtisodiy klaster – ba'zi hududlarda to'plangan bir – biri bilan aloqador bo'lgan korxonalar guruhi (aksiyadorlik jamiyatlari, kompaniyalar, trestlar, korporatsiyalar), ta'lim tizimida Universitetlar, banklar va boshqalar. mahsulotlarni, butlovchi buyumlarni va ixtisoslashtirilgan xizmatlarni yetkazib beruvchilar, infratuzilmalar; ilmiy tekshirish institutlari, oliy ta'lim muassasalari va boshqa tashkilotlar. Klasterda, uning ishtirokchilarini o'zaro raqobati, kooperatsiyasi, o'zaro chegaradosh bo'lgan tumanlarni yagona huquqlarini, vakolatlarini shakllanishi, ma'lum hududda korxonalar va tashkilotlarning bir maqsad sari to'planuvini shakllantirish xususiyati yotadi. Materiallar va usullar Klaster tuzilmalarini shakllantirish o'zi nima beradi? Fikrimizcha klasterlar quyidagi funksiyalarni bajaradigan tuzilma bo'lib hisoblanadi:

- birinchidan, hududlarni rivojlantirish uchun qo'shimcha ish o'rinlarini yaratish, davlat va mahalliy budjet daromadlarini oshirish, tarmoqqa kiruvchi iqtisodiy subyektlar bo'yicha vakolatlarni taqsimlash;

- ikkinchidan, tadbirkorlik tuzilmalari bilan o'zaro axborot almashuvini jadallashtirish va yangiliklarni targ'ib etish, hududlarni innovatsion jozibadorligini oshirish va kichik biznes subyektlarining inovatsion faolligini yaxshilash;

- uchinchidan, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish;

- to'rtinchidan kichik biznes subyektlarini va xususiy tadbirkorlarni yirik investitsiya loyihalarga yangi innovatsion faoliyatga jalb etish asosida qo'shimcha daromad olishlarini ta'minlash;

- beshinchidan, yangi bozorlarga chiqish, yangi loyhalarni joriy qilish bo'yicha xarajatlarni qisqartirish, ularning faoliyatlarini infratuzilmalar bilan ta'minlash, xodimlar malakasini va korxonalar raqobatbardoshligini oshirish.

Адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 24.09.2019 й. 806-сон "Бошоқли дон етиштиришда кластер тизимини босқичма-босқич жорий этиш орқали юкори ҳосилдорликни таъминлашга доир кўшимча чора-тадбирлар» тўғрисида"ги Қарори.

2. Khalmatjanova, G. D., & Mannopova, M. S. (2021). Priority areas in agricultural development in the Republic of Uzbekistan. In *The Challenge of Sustainability in Agricultural Systems* (pp. 49–54). Springer, Cham. <https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030->

3. Mannopova, M. S. (2022). Main Directions of Development of Fruit and Vegetable Clusters in Agriculture of Uzbekistan. *American Journal of Economics and Business Management*, 5(11), 106–109.

4. ШЭ Абдуллаева, МС Маннопова. Основные направления развития и управления плодоовощными кластерами. *Ta'lim fidoylari*, 2022, (pp. 507–512).

5. Маннопова, М. С., & Абдуллаева, Ш. Э. (2021). Ўзбекистонда кишлок хўжалигини диверсификациялаш жараёнида мева-сабзавот кластерларини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусиятларини. *Экономика и социум*. 10.

6. Халматжанова Г. Д., Юлдашева Г. А., Райимджанова Г. К. (2022). Особенности критериев рентабельности хлопково-текстильного кластера. В устойчивом сельском хозяйстве (с. 95–105). Спрингер, Сингапур.

7. Юлдашева, Г. А., & Абдуллаева, Ш. Э. (2021). Инновации в рамках национальных инновационных систем. *Интернаука*, (26), 6–8.

8. Юлдашева, Г. А. (2022). Значение инновационного опыта в формировании повышения уровня доходности населения. *Ta'lim fidoylari*, 8, 172–185.

9. Сафарова Д. Э. Эконометрика ва информатика фанларини замонавий педагогик технологияларига асослаб ўкитиш методикаси. *Science and innovation*, 1 (B3), 234–240. doi: 10.5281/zenodo.6684231

10. Safarova Dilshodakhon Eshmuhammadovna. (2022). Trends and new development methods in statistics. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(6), 680–686. Retrieved from <https://internationaljournals.co.in/index.php/giirj/article/view/2225>

11. Safarova, D. (2021). Financial innovation in the context of the development of the digital economy. *Интернаука*, (23-3), 26–27.